

Милорад ДЕШИЋ /Београд/

МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ КАО ЛЕКSIKОГРАФ

Проф. Михаило Стевановић спада у најпознатије српске лингвисте. Ба-вио се, поред осталог, проучавањем српских дијалеката, језиком писаца, питањима везаним за његовање језичке културе, правописном проблемати-ком, а остаће у науци као највећи српски граматичар (ако граматiku схва-тамо у традиционалном смислу, тј. ако под њом подразумејемо збир на-учних области у који улазе фонетика, морфологија са грађењем ријечи и синтакса). Веома мало се говори о проф. Стевановићу као лексикографу, иако је дао значајан допринос при изради неколика рјечника. Његов лекси-кографски рад везан је за три велика пројекта: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске и рјечници Његошевог језика.

Најприје о Стевановићевом ангажовању на изради Речника САНУ. Наи-ме, о самим почецима сазнајемо из *Увода*, који је написао Александар Бе-лић 1955. године, у прву књигу Речника, која је изашла 1959. Ту Белић ка-же: „Данас је овакво стање у њему [у Институту за српски језик]: управник А. Белић; научни сарадници: д-р Милош С. Московљевић, д-р Ирена Гриц-кат; хонорарни научни сарадници: Глиша Елезовић, д-р Михаило Стевано-вић, д-р Радомир Алексић и др Миливој Павловић” (XX). Нешто касније Белић конкретније говори о раду на Речнику: „Радам на обрађивању грађе руководио је Научни савет (А. Белић, М. Стевановић, М. Московљевић, Р. Алексић, Гл. Елезовић и неко време Р. Бошковић)” (XXI). Затим читамо: „Тако обрађена грађа предавана је члановима главне редакторске комисије: д-р Мих. Стевановићу, д-р Мил. Павловићу, д-р М. Московљевићу и д-р Радомиру Алексићу. Они су се затим, узајамно прегледајући обраде које су појединачно већ раније прегледали, у случају неслагања обрађали потписа-ном. Тако је, ради што потпунијег уједначења, исти текст обично пролазио кроз руке свих редактора” (XXIII).

Главни уредник прве књиге Речника САНУ је Александар Белић, а међу уредницима наведено је и име Михаила Стевановића. У одјељку *Извори и*

њихове скраћенице налазимо скраћеницу *Стив.* и објашњење: „ Стевановић д-р Михаило, један од редактора Речника”.

И у наредним књигама, закључно са десетом, проф. Стевановић се појављује као један од уредника Речника. У четвртој и петој књизи обавио је суредакцију цијелог текста (у напомени уз одјељак *Учесници у изради IV књиџе Речника* стоји да је суредакција „давање примедоба и предлога основном редактору”, а „Основна редакција подразумијева утврђивање текста пре давања на суредаторски преглед и утврђивање коначног текста после суредаторских примедоба”). У десетој књизи урадио је и двије основне редакције: *којрива-корелица* и *крвнина-креативно*. Додајмо овоме и податак да се у осмој књизи међу изворима и њиховим скраћеницама налазе и двије скраћенице: *Стив 1* („Стевановић д-р Михаило [један од уредника Речника]) и *Стив. 2* („ГраMATика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд, 1951”).

Проф. Стевановић је један од уредника свих шест књига *Речника* Матице српске (1967–1976). Међу *Изворима и скраћеницама извора* налазимо и скраћеницу *Стив.*, иза које је тумачење: „Стевановић Михаило, ГраMATика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд, 1951”.

Михаило Стевановић се посебно бавио лексиком дјелâ Петра II Петровића Његоша. Први рад је *Речник уз целокуйна дела Пејтра II Пејровића Његоша* (прво издање 1954, а треће, које ћемо анализирати 1974. у Београду, књига седма). Саставили су га Михаило Стевановић (од А до О) и Радосав Бошковић (од О до Ш), уз сарадњу Радована Лалића. Друго дјело је *Речник језика Пејтра II Пејровића Његоша* (Београд – Титоград – Цетиње, 1983). Израдили су га и Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић, а уредник је Михаило Стевановић. Овај рјечник састоји се из двије књиге: прва од А до О, друга од П до Ш.

Неколико ријечи о првом рјечнику, тј. о *Речнику уз целокуйна дела Пејтра II Пејровића Његоша*. Карактер и намјена књиге представљени су сљедећим ријечим, исказаним на крају књиге у кратком тексту *Уместо њоџовора* (311): „Ово није какав систематски и потпун речник Његошева језика... Ово су само мање познате и необичније речи из Његошевих песничких дела – највише покрајинске и стране речи – протумачене у Речнику да не би биле тумачене у напоменама испод текста”. О етимологији, стилским ознакама и акценту аутори дају сљедеће напомене: „Покушали смо да објаснимо, где год је то било могуће, порекло свих страних речи и израза у Речнику. Из истих разлога стављали смо, с пуно опрезности, стилске ознаке уз поједине речи и поједина значења речи. Речи смо акцентовали држећи се Вукове и Даничићеве акцентуације, одступајући од ње у ретким и оправданим случајевима: кад нам се учинило да је акценат који смо ми ставили много шире употребе од Вукова или вуковскога. Многе русизме и Његошеве кованице оставили смо без акцента. Сматрали смо да те речи, као хапаксе, не треба акцентовати”. У

предговору двотомном издању Стевановић каже да су он и Бошковић, уз помоћ проф. Р. Лалића, посао око писања првог рјечника обавили „на основу у брзини прибране грађе. Услед заузетости свих чланова приређивањем и тумачењима песникових дела и другим дужностима, ексцерпирање грађе за тај речник поверено је томе послу не много вичним лицима, уместо да је сваки члан Одбора нашао времена и прегледајући стих по стих дела уз давање тумачења означио речи и изразе који су се наметали за уношење у речник. А тај Речник ни уз даља Просветина издања Његошевих дела, којих је од 1967. до данас било још једанаест, није много побољшаван. Он је ипак послужио својој намени, али не најпотпуније” (IX).

Стевановићев и Бошковићев рјечник заиста је корисно послужио при тумачењу мање познатих и необичнијих ријечи из Његошевих дјела. Ово дјело пружа грађу за истраживања из лексике и семантике, али и из других области, нпр. из грађења ријечи. Тако, рецимо, наилазимо на многе сложене са истим првим дијелом: *бла̑го̑овјеније*, *бла̑годареније*, *бла̑года̑и̑ан*, *бла̑годјеј*, *бла̑годушан*, *бла̑городан*, *бла̑гословен*, *бла̑гословја̑и̑и*, *бла̑гословља̑и̑и*, *бла̑гоу̑и̑робије*, *бла̑гоуханије*, *бла̑гочи̑ње*. Ове ријечи означене су углавном као црквеноруске и руске. Слично је са сложеницама које почињу са много: *мно̑го̑божје*, *мно̑говидни* итд. Ипак, треба указати и на неке пропусте, нпр.: глагол *бе̑г̑ениса̑и̑и* је сврш. и несврш, а у дефиницији је само свршен – „примити, прихватити” (нема „примати, прихватати”); глагол *би̑и̑и* (*би̑јем*) је несврш., а у дефиницији је свршени – „ударити”; понекад изостају постацкенацке дужине у презенту (узмимо да су то штампарске грешке): *ба̑ча̑и̑и*, *ба̑чам*; *ве̑нчиса̑и̑и*, *ве̑нчи̑шеш*; има двоструких скраћеница за исти појам: *џла̑.*, *џла̑гол.* за *џла̑голски*; *црквеносл.*, *црквенослов.* за *црквенословенско* и др. (313–314).

Даћемо неколико напомена и о двотомном *Речнику језика Пе̑и̑ра II Пе̑и̑ровића Ње̑гоша* (1983). Наиме, из биљешке уз *Ознаке извора лексичке грађе* (у првој књизи) сазнајемо о распореду послова при изради рјечника, па видимо да је М. Стевановић урадио „основну обраду речи на слова: а, љ, е, ж, з, и, м, р, с, њ, ђ, ф, ц, ч и џ; контролну обраду речи на слова: б, в, д, ј, к, л, љ, н, њ, о, њ, у, х и ш; претходну редакцију целог текста и завршну редакцију целог текста Речника”. На крају друге књиге налази се поглавље *Власи̑и̑и̑а имена* (527–600). Нисмо успјели да сазнамо ко је обрађивао то поглавље, тј. да ли је распоред послова остао исти као у основном рјечнику.

У првој књизи М. Стевановић је написао предговор с насловом *Сврха и начин израде овога дела* (VII–XXIX). Навешћемо из њега карактеристичнија мјеста. Најприје о акцентовању ријечи: „Пашће у очи, прво, да овде ти знаци [прозодијски] нису обележени само на речима као одредницама и њиховим облицима у којима је било потребно означити разлику према основном облику њихову, већ понеки пут и на речима у дефиницијама, па гдекад и у примерима” (XV). Послије се аутор још једном осврће на акценат: „Већ оно неколико

примера акцентованих речи... јасно говори да смо акценте у овоме Речнику бележили држећи се Вук-Даничићева система, а не онога што карактерише говоре Његошева ужег завичаја, од којег се наш песник није могао много разликовати својим акцентом. Ово још не значи да се акценат бележен у Његошеву Речнику свуда подудара са акцентом Вука и Даничића, нити опет да се ретко слаже са акцентом који је морао бити у нашега песника. Но, у свакоме је случају ближи акценту значајних наших кодификатора језика, прво по томе што су речи у Његошеву Речнику обележене са сва четири акцента, док је староцрногорска акцентуација, која је свакако била и Његошева, знала само за два силазна акцента, који су могли стајати на било коме слогу речи” (XXIV). Мислимо да питање акцентовања Његошевих дјела остаје отворено. У ствари, требало би приредити бар неко његово дјело са изворним, староцрногорским акцентом. Његов стих, његова реченица постала би аутентичнија, добили бисмо друкчији ритам, а велики пјесник не би ништа изгубио од значаја.

У предговору се износе и тешкоће у погледу дефинисања властитих имена: „У посебном делу, тј. у Речнику – регистру властитих имена, који се налази на крају II књиге, наћи ће се, међутим, недефинисаних речи, из простог разлога што нам, и поред трагања по многим енциклопедијама и разним приручницима, и поред тражења обавештења и код многих појединаца... нисмо свакад могли доћи до података помоћу којих бисмо сваки појам идентификовали...

Тамо где ниједним од ових путева нисмо успели да дођемо до поузданих података помоћу којих бисмо могли дефинисати одређени појам, ми смо реч остављали без дефиниције и са две тачке иза ње наводили пример у коме је реч нађена...

Но ипак не треба мислити да је таквих, само регистрованих а необјашњених, речи (одредница) остао велики број у нашем Речнику. Без дефиниције, а само с примерима нису остале једино речи поменуте у непосредно претходном ставу већ и више оних за које би свака дефиниција била сувишна, јер се садржи у примеру” (XXIII).

Двотомни Речник је не само обимнији него и квалитетнији од претходног. Драгоцјена би била свака анализа заснована на поређењу једнотомног и двотомног рјечника. Да би се показале разлике, довољно је узети само ове четири ријечи: *анашѐма/анашѐма*, *џлџбина*, *елеџризам/елеџризам* и *магнџизам* (ове ријечи је Стевановић обрађивао у оба рјечника). Поређењем би се дошло до закључка да су у двотомнику дефиниције шире, јер су проистекле из шире грађе, и да акценат може бити друкчији. Треба истаћи да се ове ријечи налазе и у Речнику САНУ, понекад и са истим примјерима. Значи да је лексика из Његошевих дјела ушла у општији, већи, академијски рјечник.

При крају, ваљало би се подсјетити чињенице да је Михаило Стевановић годинама био директор Института за српскохрватски језик у Београду.

Руководио је овом установом, бринуо се о издавању часописа Института (*Наш језик, Српски дијалектолошки зборник, Јужнословенски филолоџ*), које је уређивао, а посебно је водио рачуна о уређивању и штампању Речника САНУ. У његово вријеме овај рјечник је излазио сваке двије до три године, а некада и чешће. И то је, уз оно што је претходно речено, важан допринос српској лекикографији.

Milorad DEŠIĆ

MIHAILO STEVANOVIĆ AS A LEXICOGRAPHER

Summary

In the paper the world is about the significant contribution of Mihailo Stevanović to Serbian lexicography. His work on three major projects has been analysed: Vocabulary of the Serbocroatian Literary and Folk Language of Serbian Academy of Sciences and Arts, Vocabulary of the Serbocroatian Literary Language of Matica srpska and vocabularies of Njegoš' language. The intention of this paper has been to demonstrate that M. Stevanović is not only a famous Serbian grammarian but also a lexicographer.

